

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

94 - THE ACCIDENTAL HERETIC

OU ISRAEL CENTER - SUMMER 2018

A] WHO IS A HERETIC?

- When it comes to aveirot there is a clear distinction between 'mazid' and 'shogeg'.
- Furthermore, even aveirot done 'bemazid' (with proper warning and full intention) do not individually withhold a person from a place in Olam Haba.
- Nevertheless, there are certain aveirot that would seem to have a more devastating effect

1. כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעיה ס"א) וְעַמּוּךְ כָּלָם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ ... ואלו שאין להם חלק לעולם הבא (1) האומר אין תחיית המתים מן התורה (2) ואין תורה מן השמים (3) ואפיקורס ...

משנה מסכת סנהדרין פרק י משנה א

The Mishna rules that ALL Jewish people have a place in the World to Come, with the exception of 3 groups - (i) those who deny techiat hametim; (ii) those who deny Torah is from Heaven; and (iii) apikorsim.¹

B] INCORPOREALITY AND THE ACCIDENTAL 'MIN'

2. ה' וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. ארץ זו משל כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא, וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גדול רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים המינים והאפיקורוסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל ... ז' חמשה הן הנקראים מינים: (1) האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, (2) והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, (3) והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה (4) וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל, (5) וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים כל אחד מחמשה אלו הוא מין

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ה-ז

The Rambam rules that someone who believes that God has a body is a 'min', and has no place in Olam Haba.

3. והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה: ח"א - ולמה קרא לזכ מין? וכמה גדולים וטובים ממנו כלנו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשכחות את הדעות

ראב"ד שם

The Ra'avad objects on the basis that such a person is simply mistaken and cannot be called a 'min'.

4. אבל מי שהוא מחזיק בתורת משה ומאמין בעקריה, וכשבא לחקור על זה מצד השכל והבנת הפסוקים הטהו העיון לומר שאחד מן העקרים הוא על דרך אחרת ולא כפי המובן בתחלת הדעת, או הטהו העיון להכחיש העקר הטהו להיותו חושב שאיננו דעת בריא תכריח התורה להאמינו, או יחשוב במה שהוא עקר שאיננו עקר ויאמין אותו כשאר האמונות שבאו בתורה שאינם עקרים ... אין זה כופר, אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, אף על פי שהוא טועה בעיונו, והוא חוטא בשוגג וצריך כפרה

ספר העיקרים מאמר א פרק ב

Sefer HaIkarim agrees with this more lenient approach and rules that there is no such thing as an 'accidental heretic'.

1. These three groups roughly equate to the Rambam's 13 Ikarim: 1-5 deal with a definition of apikorsut and our understanding of God; 6-9 deal with Torah from Heaven; 10-13 deal with God's hashgacha and running of the world, culminating in techiat hametim.

5. שלדבריו [הראב"ד] כל כופר בכל עיקר לא לכותה יהיה בעל עולם הבא! ... ויהיה אפשר כפי זה שימצא איש בלתי מאמין בשום עיקר מהעקרims ולא יקרא מין! והדברים האלה כולם לא יסבלם האמונה התורתית והשכל הישר. לפי שהדעת הכוזב כשיחיה בעיקר מעקרי האמונה כבר יסיר הנפש מהצלחתו האמיתית ולא יביאחו לחיי העולם הבא

אברבנאל ראש אמנה פרק יב

The Abarbanel however questions the Ra'avad's approach. What are the limits to 'accidental heresy'!? At the end of the day, the non-believer just does not have the 'spiritual connectedness' to 'make it' into Olam Haba.

6. וכאשר יודה האדם באלה היסודות כולם, ויאמין בהם אמונה שלמה - הריהו נכנס בכלל ישראל, וחיבים לאהבו, ולרחם עליו, וכל מה שחיב ה' מקצתנו לקצתנו מן האהבה והאחזה, ואפילו עשה מה שעשה מן העברות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע - הרי הוא יענש לפי מריו, ויש לו חלק, והוא ממושעי ישראל. ואם יתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות - הרי יצא מן הכלל, וכפר בעקר, ונקרא 'מין' ו'אפיקורוס' ו'קוצץ בנטיעות', וחיבים לשנאו ולאבדו, ועליו הוא אומר (תהילים קל"ב) הלוא משטאך ה' אשטאוכו

הקדמת הרמבם לפרק חלק ע' (בסוף) - תרגום ר' יצחק שילת

The Rambam's 'hard-line' position is set out in the 13 Ikarim in his Commentary on the Mishna. There he defines who is to be included in the Jewish community. Excluded are all those who undermine³ the 13 Ikarim and are thereby heretics.

7. והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יג הלכה י'

The Rambam also clearly includes in the Jewish people (here for the laws of murder) only 'ma'aminim'.

8. דעת הרמב"ם דהמאמין בהגשמה הוא מין. והראב"ד כתב שגדולים וטובים⁴ טעו בזה מפני האגדות המשבשות הדעות. ושמעתי בשם כבודו מוריני הרב הגאון רב חיים הלוי זצ"ל מבריסק⁵ בדעת הרמב"ם, כי בכפירה לא שייך שוגג, דהא מכל מקום אינו מאמין ואי אפשר להיות בכלל ישראל בלא אמונה. והאומרים בשמו בזה הלשון: 'דער וואס איז נעביך אאפיקורוס איז אויך אאפיקורוס'. ולכאורה דבריו מוכרחים שהרי כל הכופרים וכל עובדי עבודה זרה הם מוטעים. ואין לך מוטעה יותר מהמקריב בנו למולך והוא חייב מיתה!

ר' אלחנן ווסרמן - קובץ מאמרים מאמר שיבוש בדעת

Rav Elchonon Wasserman quotes the explanation of R. Chaim Brisker who, following in the footsteps of the Abarbanel, explains the Rambam by coining the phrase 'der vos iz nebach a'apikorus iz euch a'apikorus'. Someone who, through no fault of their own, does not hold the required beliefs of a Jew is still a heretic. We feel bad for them but they simply lack the raw material to connect with Olam Haba.

9. אבל קשה! דהא תינוק המוטל בעריסה ג"כ אין לא אמונה ומ'ם הוא בכלל ישראל. ותינוק שנשבה לבין העכו"ם מביא קרבן על שגגתו ואין דינו כמומר. ומוכח דאנוס רחמנא פטרי' גם בחסרון אמונה!

שם

Rav Elchonon disagrees and brings a proof from the tinok shenishba who is called shogeg and not an apikorus. A further proof may be brought from the Rambam's psak concerning the Karaites.

2. הקמות הרמב"ם למשנה - הוצאת שילת, מעלה אדומים, התשנ"ו

3. How 'doubting' a person need be in order to be considered a heretic is not clear. Some translations of the 13 Ikarim (written originally in Judeo-Arabic) seem to imply the need for a serious derogation. Rav Yitzchak Shalit's new translation and the standard translation which appears in the Vilna Shas (probably by the mediaeval scholar Rav Shmuel ibn Tibbon) both use the expression נתקלקל - implying a significant derogation. However the translation of Rav Kappach (Mossad HaRav 1965) uses the expression יפקפק, which seems to contemplate a far lesser level of 'doubt' in order to be considered a heretic. See also the Rambam's commentary to Sanhedrin 10:2, which even in the Ibn Tibbon translation uses different expressions of culpability:- הריענו שיסדי האמונה נתקלקלו אצל הנוכרים ונתספקו בקצתם ולפיכך נדחו מחיי העולם הבא

4. Note the subtle softening of the harsh critique of the Ra'avad!

5. Rav Chaim HaLevi Solovitchik of Brisk (1853-1918).

C] KARAITES, SADDUCEES AND BRAINWASHING

10. א מי שאינו מודה בתורה שבעל פה ... הרי זה בכלל האפיקורוסין ומיתתו בכל אדם ג במה דברים אמורים? באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו. אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריו לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס, ואע"פ ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים דתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם. כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה

רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הלכה א-ג

The Rambam rules that, whilst the original Karaites were apikorsim, their descendants are simply called 'tinokot shenishbau' and are not apikorsim. The appropriate approach is outreach and education, not condemnation.

11. אבל המינים והצדוקים והביתוסים לכל שינוי שיטותיהם הרי כל מי שהתחיל אותה השטה תחלה ייהרג לכתחלה כדי שלא יטעה את ישראל ויקלקל את האמונה, וכבר נעשה מזה הלכה למעשה באנשים רבים בכל ארץ המערב. אבל אלו אשר נולדו בדעות אלה וחונכו על פיהן הרי הם כאנוסים ודינם דין תינוק שנשבה לבין הגוים שכל עברותיו שגגה כמו שבארו. אבל המתחיל הראשון הוא מזיד לא שוגג

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת חולין פרק א משנה ב

In some places in the the Commentary on the Mishna, the Rambam makes a similar distinction when dealing with the Tzedukkim. Heretical founders are liable; gullible followers are not.

12. אבל צדוקין וביתוסין הכופרים בתורה שבעל פה כליל ומסתפקין בתורה שבכתב וכפי שהם מבארים אותה אינם מן הסוג הזה, אלא הם מן הסוג שאומרים אין תורה מן השמים כמו שביארנו בפרק העשירי מסכתא זו כאשר קבענו יסודות התורה. אבל נהרגין אלו על הכפירה כדרך שנהרג מי שכופר באלהות או המכחיש נבואת משה. לפי שכל ההורס יסוד מאותם היסודות שביארתי לך יצא מכלל התורניים

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק יא משנה ג

However, in other places he makes no such distinction!

13. דעת הרמבם כי הטעות בענין הגשמה באה מדעת עצמן ולא מפי האגדות. כי אילו היתה דעתן צלולה, לא היו האגדות מטעות אותם והיו מוצאין דרך לישב דברי האגדות שלא יהיו נגד הדעת

ר' אלחנן ווסרמן - קובץ מאמרים מאמר שיבוש בדעת

So how does Rav Elchonon understand the Rambam's psak that the Jew who believes that God has a body is a min!? He explains that the Rambam understands such a person not just to be mistaken but to be totally foolish in holding such a view. As such, he is to blame and is a min. By contrast, the Karaites were effectively 'brainwashed' and are not to be blamed. Rav Chaim Brisker would however hold that a 'nebach apikorus' is not called a tinok shenishba according to the Rambam. But what does Rav Chaim do with the Rambam's psak on the Karaites!?

14. ... ולא ימחר אדם להרגן

רמב"ם הלכות ממרים ג:ג בדפוס פרנקל

He clearly has a different girsra in the Rambam in which it is clear that the Karaites are heretics, but that we must try to reach out to them if we can. So what is the halacha?

D] APOSTATES AND MONEY LENDING

We see a parallel machloket on the subject of lending on interest. It is permitted to lend to an apostate - mumar - on interest. But what about the child of a mumar? The Nimukei Yosef holds that the child of a mumar who grew up knowing they were Jewish and seeing other religious Jews around, is not a tinok shenishba and we can lend on interest to them. However the Shulchan Aruch and Rema do not rule this way.

6. In the Fraenkel Rambam this girsra appears with a footnote that these words are included in most manuscripts and prints of the Mishne Torah. Apparently, they were removed by the censor! See also the Mishne LeMelech on Hilchot Milve U'loveh 5:2 (at the end).

15. הקראים, אין להם דין מומרים ואסור להלוותם ברבית, ואין צריך לומר שאסור ללוות מהם ברבית. הגה: ... תינוק שנשכח לבין העובד כוכבים ואין יודע מתורת ישראל כלל, דינו כקראים ואסור להלוות לו ברבית. לכן מומרת לעבודה כוכבים שיש לה בן מן העובד כוכבים שהבן הרי הוא כמוה ונקרא מומר, אסור להלוות לו ברבית, דכוי כתינוק שנשכח לבין העובד כוכבים

שולחן ערוך יורה דעה סימן קנס סעיף ג

The Shulchan Aruch rules that it is forbidden to charge interest to such people and they are considered to be a tinok shenishba. This is in accordance with the view of Rav Elchonon above.

16. ולענין הקראים נ"ל דלהרמב"ם ... דחשיב לכו כתינוק שנשכח בין העובדי כוכבים אסור להלוותם ברבית ואע"ג דמדברי נ"י נראה דמוחר להלוותן ברבית לא שצקיין דברי הרמב"ם המפורשין שבביל דברי הנ"י ... ואני צעניתי עיינתי בדברי הרמב"ם שם ולא מנלתי שום משמעות אדרבה כתב להיפך! וצמומר למדו הפוסקים דמוחר להלוותן ברבית וא"כ ה"ה הקראים ונ"כ מהרש"ל דקראים דינם כמומר ומוחר להלוותן ברבית ...

ש"ך שם

The Shach however has the other girsa of the Rambam and rules against the Shulchan Aruch! This is in accordance with the view of Rav Chaim above.

All of the above clearly has significant implications for (a) the halachic question of 'who is a Jew' and all that accompanies that; (b) the halachic priorities for Jewish outreach curricula. But is also raises a key positive implication for our own lives.

E] INTELLECTUAL CONNECTION TO GOD IN THE THOUGHT OF THE RAMBAM

17. העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת, הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה ... אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה ... וזה שאמרו צדיקים יושבין דרך חידה אמרו, כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה, וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן ...
ג כל נפש האמורה בענין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה מהבורא כפי כחה ...

רמב"ם הלכות תשובה פרק ח הלכה ב-ג

The essence of Olam HaBa is an intellectual connection to God.

18. והמין השלישי הוא ... שלמות מעלות המדות ... ורוב המצוות אינם רק להגיע אל זה המין מן השלמות, וזה המין מן השלמות ג"כ איננו רק הצעה לזולתו ואינו תכלית כוונה בעצמו ... והמין הרביעי הוא השלמות האנושי האמתי, והוא כשיגיעו לאדם המעלות השכליות, ר"ל ציור המושכלות ללמוד מהם דעות אמיתיות באלהיות, וזאת היא התכלית האחרונה, והיא משלמת האדם שלמות אמתי, והיא לו לבדו, ובעבורה יזכה לקיימות הנצחית, ובמה האדם אדם

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק נד

According to the Rambam, mitzvot themselves are a means to an end and grant Olam HaBa only insofar as they also strengthen our mental and intellectual connection with God.

19. חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ועור משנתו ושגיותי בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים, אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטא

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו הלכה יג

A very physical mitzvah such a mezuzah grants Olam HaBa if it brings us closer to an intellectual connection with God.

20. וכשם שמודיעין אותו עונשו של מצות כך מודיעין אותו שכרן של מצות, ומודיעין אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאיין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודען

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יד הלכה ג

This is also the essence of 'mitzvah education' for a convert.

21. דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך, אינו אוהב הקדוש ברוך הוא אלא בדעת שידעוהו

רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכה ו

Ultimately, this is also the goal of Ahavat Hashem, which is the pinnacle of the process of teshuva.